

VARAŽDIN U DESETLJEĆU NAKON VELIKOG RATA – POKUŠAJ SINTEZE

*Autor se do sada u više znanstvenih radova bavio zbi-
vanjima u gradu Varaždinu tijekom međuratnog razdo-
blja te je u ovome radu predstavio najvažnije kulturne,
društvene, političke i vojne događaje od kraja Velikog rata
1918. do proglašenja diktature kralja Aleksandra I. Ka-
rađorđevića 1929. godine.¹ Ovaj rad je pokušaj sinteze.*

UVOD

Posljednji dani postojanja Austro-Ugarske Monarhije u Varaždinu bili su prilično napeti. Osnutkom lokalnog Odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje Odbor) 23. listopada 1918., čiji je predsjednik bio kanonik Milan Kučenjak, pokrenuta je inicijativa za osnutak građanske ili narodne straže za

¹ Vidi sljedeće: Vladimir HUZJAN, *Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)*, Zagreb-Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2017; Vladimir HUZJAN, "O gradnji Sokolskog doma u Varaždinu", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2013, 561-574; Vladimir HUZJAN, "Hitlerovci u Varaždinu 1934. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2013, 575-595; Vladimir HUZJAN, "Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2012, 75-104; Vladimir HUZJAN, "Varaždin u zadnjim mjesecima Kraljevine Jugoslavije i prvim Nezavisne Države Hrvatske", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2012., 363-400; Vladimir Huzjan, "Život generala Kraljevine Jugoslavije u Hrvatskoj - Panta Draškić u Varaždinu", *Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu*, 2, Varaždin, 2012., 175-184; Vladimir HUZJAN, "Varaždin u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba - od 29. listopada do 1. prosinca 1918. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 22, Varaždin, 2011., 249-281; Vladimir Huzjan, "O primjerima projugoslaven-ski orijentirane varaždinske gradske uprave prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 21, Varaždin, 2010., 219-252; Vladimir HUZJAN, "Raspuštanje Hrvatskog domobranstva nakon završetka Prvog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 37, br. 2, Zagreb, 2005., 445-465.

očuvanje reda i mira. S obzirom na opasnost od razbojstva, predloženo je da se građanstvu vrati lovačko oružje jer su: "(...) zavladaše krađa, razbojstva i otimačina u većem stepenu, čemu pogoduje i slaba rasvjeta grada".² Sljedećih dana Odbor je tiskao proglas da se privatna i javna imovina moraju čuvati, a posebno željeznica i telegraf. No, u rad Odbora nije bio uključen tadašnji gradski načelnik dr. Pero Magdić (1863.–1922.) koji prema mišljenju odbornika Zvonka Milkovića (1888.–1978.) nije bio privržen ideji narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno po mišljenju drugog odbornika Hinka Krizmana (1881.–1958.) nije

se izjasnio za jugoslavensku ideju već ekskluzivno za Hrvatsku.³ U tome je P. Magdić vidio pobunu protiv gradske vlasti. Pisao je Narodnom vijeću u Zagreb da ga čudi što njega kao gradonačelnika omalovažavaju te da lokalni Odbor želi kontrolu nad gradskom upravom. "Ja se moram proti ovakova postupka, dok stojim na čelu gradskog poglavarstva najsvečanije ograditi pa molim ugledno predsjedništvo Narodnoga vijeća, da me ne samo uzme u zaštitu, već da izda (...) odredbe, kako se mjesni odbor ne bi u buduće pačao u poslove, koji se njega ne tiču i da ne krnje ugleda oblasti (...) tu (se) ne zna niti tko pije, niti tko plaća".⁴

Lokalni Odbor u noći *narodnog prevrata* sastao se i u dogovoru s hrvatskim časnicima odredio da se do jutra razoružaju mađarski i austrijsko-njemački vojnici, a da se ujutro na Kapucinskom trgu izglasa nova prisega. "Momci, kojima je protumačeno, da je došlo do prevrata i oslobođenja, veseli su, poskidahu još u kasarnama Karla, i sa kapa i sa svačijih grudi crvene se bijele i plave narodne trobojke (...)".⁵ Vojska je u Varaždinu tada dobila i novo ime – Narodna vojska čime je ukinuto dotadašnje Kraljevsko–ugarsko domobranstvo i carsko–kraljevska vojska. Zauzeti su svi vojni objekti, dravski mostovi, uredi javne uprave. Sve je prošlo brzo i mirno. Čak ni oni Varaždinci koji su se toga dana kasnije probudili nisu znali za *narodni prevrat*. Strani vojnici su internirani, a potom pušteni

² Državni arhiv u Varaždinu, Zapisnici Gradskog poglavarstva Varaždin, 25. listopada 1919., tč. 4., br. 10632, 10794/ 1919.

³ Arhiv Jugoslavije, Fond Hinka Krizman, 84, Arhivska jedinica 5–10, br. fasc. 2, *Mjesni odbor Narodnog veća u Varaždinu, Zapisnici sednica*. Zapisnik od 25. listopada 1918.

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 10.

na slobodu. Nema zapisa da je Narodna vojska u Varaždinu ubijala Nijemce, Austrijance ili Mađžare.

O *narodnom prevratu* u Varaždinu zanimljiva su svjedočanstva spomenutog Z. Milkovića.⁶ Zabilježio je da su radosni Varaždinci izvjesili na kućama hrvatske, slovenske i srpske zastave, pjevali narodne pjesme, klicali u čast kralja Petra I. Karađorđevića (1844.-1921.) i američkog predsjednika Wodrowa Wilsona (1856.-1924.), a istovremeno psovali austrijskog cara Karla i njemačkog Wilhelma (1859.-1941.). Sve što je podsjećalo na stari režim je maknuto – prebojani su natpisi na njemačkom i mađžarskom jeziku, spaljene zastave dvojne monarhije i ratnih saveznika, a u gradskom parku oštećeno je poprse, kolokvijalno poznate, carice Sisi (1837.-1898.) kao i spomenik *Velikom ratu* na Franjevačkom trgu – tzv. *Verdinst*.⁷

U to dramatično vrijeme Varaždinci su se uključili i u oslobođenje Međimurja koje je raspadom Austro-Ugarske Monarhije ostalo u sklopu Ugarske. Gradski načelnik P. Magdić je izjavio: " (...) da će Međimurci konačno uvidjeti, da nisu uzalud kroz decenije upirali svoje oči u Varaždin, da nisu bili uzaludni njihovi vapaji, jer će svjesni građani starodrevnog Varaždina, svi bez razlike pohrliti u borbu za oslobođenje svoje braće".⁸ Tada je objavio i jedan od najljepših domoljubnih plakata tog vremena u kojem poziva sve domoljube da pomognu povrtak Međimurja matici zemlji. To će se i dogoditi vojnim zauzimanjem Međimurja na Božić 1918. – upravo kao rezultat najvećeg uspjeha hrvatskog dijela Narodne vojske.

⁶ Zvonko MILKOVIĆ, "Prvi dani slobode", *Volja naroda*, 24. prosinca 1918., str. 10.

⁷ O zbivanjima u Varaždinu za to razdoblje vidi: Krešimir FLIĆ, "Varaždinski gradski suci (načelnici)", u *Spomenica varaždinskog muzeja 1925.-1935.*, Izdanja Muzealnoga društva u Varaždinu br. 1, Tisak Narodne tiskare, Varaždin, 1935; Zdenka ŠIMONIČIĆ - BOBETKO, "Industrijski razvoj Varaždina do 1941. godine", u: *Varaždinski zbornik 1181-1981.* (ur. Andre Mohorovičić), Varaždin: JAZU i Skupština Općine Varaždin, 1983., str. 277. – 288; Dragutin FELETAR, "Obučarstvo i kožarstvo varaždinskoga kraja do 1945. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 3, Varaždin, 1989., str. 111-152; Bosiljka JANJATOVIĆ, "Izvjestaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1992., br. 1, str. 257.-293; Magdalena LONČARIĆ, *Politički i stranački život Varaždina 1861-1941: katalog izložbe s kronološkim pregledom važnijih političkih zbivanja*, Gradski muzej Varaždin, 1993; Đurđica CESAR, "Pregled povijesti Varaždina u prvoj polovici dvadesetog stoljeća", *Franjo Košćec i njegovo djelo (1882.-1968.)*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. u Varaždinu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb-Varaždin, 2008., str. 1.-13; Spomenka TEŽAK, "Varaždinska gradska vlast u 20. stoljeću", *800 godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždinska županija, Zagreb-Varaždin, 2009., str. 159.-168; Ivan KRISTOFIĆ, *Varaždinski sokol. I plakatom kroz povijest*, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 2009.

⁸ *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međimurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*, sabrao, uredio i za tisak spremio Petar JELAVIĆ, Zagreb, 1940., str. 81.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije Varaždin je postao sastavni dio privremene Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a prekid osmostoljetne veze s kraljevinom Ugarskom i gotovo četiri stoljetne s Carevinom Austrijom, u Varaždinu je dočekan s velikim oduševljenjem. No, uskoro je uslijedilo razočaranje. U novoj kraljevini Hrvatska je izgubila teritorijalnu cjelovitost i autonomnost koju je imala pod *omraženim* Habsburgovcima. Nametnuta je politička, vojna i žandarska represija, a nametnuti ustav iz 1921. u stvarnosti nije osigurao jednakost svih građana. Već na početku života mlade kraljevine stvoreni su nacionalni problemi koji će ju pratiti sve do njenog kraja u vrijeme II. svjetskog rata.⁹

U NOVOM KRALJEVSTVU DO DIKTATURE

Kao i s narodnim prevratom od 29. listopada, vijest o državnom ujedinjenju 1. prosinca 1918. u Varaždinu je dočekanja veselo. U gradskom kazalištu: "Iz loža i partera orilo se: Živio kralj Petar prvi, kralj svih Jugoslavena, živio kraljević Aleksandar, živila kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Na to je glazba zaigrala hrvatsku himnu Lijepu našu domovinu i srpsku himnu Bože pravde (...)"¹⁰ Narodno vijeće poslalo je brzojav u Beograd kraljeviću Aleksandru kojeg pozdravljaju kao budućeg vladara, a 3. prosinca i Grad Varaždin je formalno pozdravio

novu vlast. Ubrzo će se 29. listopada slaviti kao Dan narodnog oslobođenja, a 1. prosinca kao Dan narodnog ujedinjenja.

⁹ Više vidi u: Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I, Beograd, 1961; Ljubo BOBAN, *Maček i politika HSS*, Liber, Zagreb, 1974; Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988; Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, I, i II. dio, August Cesarec, Zagreb, 1989; Svetozar PRIBIČEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1990., preisak 1992; Trpimir MACAN, *Povijest Hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1992; Hrvoje MATKOVIĆ, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1993., str. 59.–75; Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.)*, *Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998; Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999; Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Zagreb, 2002; Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003; Ljubomir ANTIĆ, "Prvi svjetski rat i Hrvati", *Hrvatska revija*, Zagreb, br. 2, 2004., str. 15.–21; Sabrina P. RAMET, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2009; Ljubomir Ž. PETROVIĆ, *Jugoslavenko međuratno društvo u mreži vlasti*, Institut za savremenu istoriju, Biblioteka studije i monografije, knjiga 63, Beograd, 2009. i dr.

¹⁰ "Dojam u Varaždinu", *Volja naroda*, 5. prosinca 1918., str. 2.

No, problemi već na početku. Nezadovoljstvo vojnika novom političkom situacijom eskaliralo je u varaždinskoj vojnoj pobuni 23. srpnja 1919. godine. Pobunili su se vojnici Savskog konjičkog puka varaždinskog garnizona zajedno s nekim građanima. Zahtijevali su osnivanje republike, narodne vojske i bolje postupanje. Zauzeli su sve vojarnje osim nekadašnje domobranske, a ulične borbe trajale su do 14 sati. Kako bi zaustavio pobunu, pukovnik Petar Todorović prijetio je bombardiranjem grada. Mir je uspostavljen oko 17 sati nakon čega su se pobunjenici razbježali. Među njima je poginuo jedan, a četvorica su ranjena, dok su među srpskim vojnicima poginula dvojica, a trojica su ranjena. Od građana stradao je dječak kraj kazališta i tadašnji gradski službenik Stjepan Novaković, kasniji gradonačelnik koji će pokojnom kralju Aleksandru I. u Varaždinu podići spomenik. Osumnjičenici su odvedeni u Niš na sudski postupak koji je počeo 15. veljače 1920. pod optužbom za bunu protiv narodnog jedinstva, pljačke i nereda. Civili su već u ožujku te godine pušteni kući, a vojnici su pomilovani nakon osam mjeseci.

Smirivanjem stanja organizirana je nova gradska uprava. Prvi lokalni izbori održani su 27. ožujka 1920. na kojima su pobijedili članovi Neovisnoga građanstva na čelu s Hubertom Gogerom. Prva skupština Gradskog zastupstva, kojom je predsjedao veliki župan P. Magdić, održana je 7. travnja, a na njoj je za gradskog načelnika izabran Vjenceslav Podgajski. U ove izbore uplela se i vojska koja je na sam dan izbora pozvala oko 30 izbornika (glasača) na zdravstveni pregled u Zagreb. Ipak, u nadolazećem vremenu politička borba u gradu je rasla i ugrozila normalni rad gradske uprave. Zato je V. Podgajski dao ostavku, a 11. prosinca 1924. zamijenio ga je imenovani privremeni upravitelj Grada Varaždina potpukovnik Dragutin Perko. Dok je trajala politička borba, grad su posjetili dva puta kralj Aleksandar I. Karađorđević i kraljica Marija - 8. lipnja 1924. i 29. listopada 1925. godine. Prisustvovali su konjičkim utrkama, sudjelovali u lovu kod grofa Bombellesa, razgledavali okolicu i dr. Ipak, posjet nije svima ostao u lijepom sjećanju. Lokalnog draguljara Franju Brombauera pretukli su članovi Organizacije jugoslavenskih nacionalista jer nije izvjesio državnu zastavu.

U pokušaju jačanja nacionalne svijesti Družba Braća Hrvatskog Zmaja 1925. organizirala je proslavu 1000-godišnjice osnutka hrvatskog kraljevstva. U Varaždinu je cijeli događaj vodilo Društvo varaždinskih Hrvatica za proslavu tisućgodišnjice Hrvatskog kraljevstva–Tomislav te članovi varaždinskog Hrvatskog sokola (sekcije hrvatski pješački sokol i hrvatski konjanički sokol). Ipak, Varaždinci nisu zajednički napravili jednu proslavu, već su se i tu podijelili. Drugu proslavu vodio je Krešimir Filić (1891.–1972.) s Varaždinskom gimnazijskom ekstenzom i Varaždinskim muzealnim društvom koji su krajem godine otvorili muzej u Starom gradu.

Te 1925. ni u dnevno-političkim pitanjima nije bilo jedinstva. Novi izbori održani su 25. listopada, a pobijedila je lista Hrvatskog izbornog bloka s Ivanom

Kovačevićem koji je 13. studenoga imenovan gradskim načelnikom. Kako nisu imali većinu u gradskom zastupstvu nastala je nova pat-pozicija koja je blokirala normalan rad gradske uprave. Zato je u siječnju 1927. gradsko zastupstvo ponovno raspušteno, a Dušan Dragojlović, umirovljeni žandarmerijski pukovnik, imenovan upraviteljem tj. gradskim komesarom. Novi gradski izbori održani su u srpnju 1928. godine. Na njima je pobijedila Samostalna demokratska stranka, a za gradonačelnika je imenovan H. Krizman. No, tu je godinu obilježilo ubojstvo

hrvatskih zastupnika u beogradskoj Skupštini. Na komemoraciji u Varaždinu kazali su da je to: "(...) jedan dobro spremljeni i promišljeni čin beogradske čaršijske i srbijanske korumpirane pljačkaške klike, koja već 10 godina harači i pljačka u ime nekolicine (...)".¹¹ Agenti koji su pratili komemoraciju i kasniju protestnu šetnju gradom izvjestili su da su Varaždinci izvikivali: "(...) 'dolje beogradski cincari', 'dolje radikalni', 'dolje krvnici', 'dolje velika Srbija', 'dolje Korošec, živio Radić', 'živio Pribičević', 'živila Hrvatska', a pjevale su se pjesme 'Oj Hrvati', 'Lijepa naša domovina' itd".¹²

Tada se i opće političko stanje u državi pogoršalo. Da navodno smiri situaciju kralj Aleksandar I. uveo je 6. siječnja 1929. diktaturu - osigurao je za sebe neograničenu izvršnu, zakonodavnu i vojnu vlast oslobođen svake odgovornosti, a grubom represijom pokušao je stvoriti Jugoslavene pod geslom: "Jedan kralj, jedan narod, jedna država". Tadašnji gradski načelnik H. Krizman podnio je ostavku.

VOJSKA

Ulaskom u novu državnu zajednicu Varaždin je postao i dio novog vojno-teritorijalnog ustroja. Nalazio se u sastavu IV. *armijske* (vojne) oblasti, sa sjedištem u Zagrebu, koja je bila podijeljena na Savsku, Dravsku i Osječku divizijsku oblast. Savska divizijska oblast sastojala se od tri vojna okruga – varaždinskog, zagrebačkog i karlovačkog, a u svom sastavu je imala 35. zagrebačku, 36. varaž-

¹¹ DAVŽ, GPV, Prezidijalni spisi 1928.–1932, kut. br. 20., god. 1928., br. 8.

¹² Isto.

dinsku i 53. karlovačku pješadijsku pukovnicu te 14. varaždinsku i 30. zagrebačku topničku pukovnicu. Na svim razinama vojska je bila jamac političkog sustava, odana kralju. Iako se prikazivala kao osloboditeljica, često je djelovala kao okupator jer je na znak otpora fizički kažnjavala stanovništvo u Hrvatskoj.

Dolazak novog sustava, Varaždinci su osjetili i s promjenom naziva vojarni: *Kraljevska ugarska domobranska*

pješачka vojarna, gdje je danas Studentski dom, promijenila je ime u *Kralja Petra I. Oslobodioca* (kao i gradski park), topnička vojarna između današnjih ulica Jurja Križanića, Marije Jurić Zagorke i Jalkovečke dobila je ime *Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja* (kao i šetalište oko Starog grada), zatim *Ulanska vojarna* u Optujskoj ulici u *Konjanička vojarna* tj. od 1925. u *Kasarnu Vojvode Mišića* itd. Najmom vojarni Grad je želio ostvariti prihode. Austro-Ugarska vojska plaćala je najam zlatnim krunama te je uz najam gradskog zemljišta to bio najvažniji izvor prihoda gradske blagajne. No, nova vojska je kratko vrijeme plaćala najamninu, ali je ubrzo prestala. Dapače, tražila je Grad da održava već prilično derutne zgrade. Zato je gradonačelnik sa savjetnicima planirao odlazak u Beograd pokušati dogovoriti namirenje, ali "(...) prema dosadanjim iskustvima nema izgleda, da bi od te deputacije bilo kakve koristi, jer u Beogradu ne boli nikoga glava za interese Grada Varaždina".¹³

VOJNA TORTURA

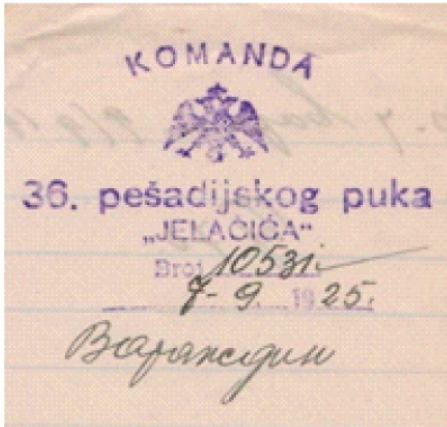
Jedan Varaždinac, veteran *Velikog rata*, nosio je staru vojnu bluzu austrijske vojske kao radnu. Na Franjevačkom trgu su ga uočili vojnici i pretukli ga te pod bajunetama odveli zapovjedniku. Vinko Lukšić se u travnju 1924. vraćao iz ribolova. U Fabijanskoj ulici, kraj vojarne, na njega je pucao stražar. "Zatim, neki srpski vojnik upitao je kolegu na straži što je po nacio-

¹³ "Skupština gradskog zastupstva", *Narodno jedinstvo*, 25. veljače 1926., str. 1.

nalnosti? Ovaj mu je odgovorio da je Slovenac, a srpski vojnik mu je kazao kako on može biti samo Srbin te završio: "P(...) ti majčina, j(...) ti mater, ti si Srbin, a ne Slovenac".¹⁴ Bilo je i slučajeva kada su vojnici oduzimali stvari, oštećivali imovinu, vrijeđali i sl., a lokalni mediji su se raspisali i o sukobu potpukovnika Baničevića s brijaćem Julijusom Majerom. Njega je pozvao u vojarnu neki pukovnik i J. Majer je njega prvog obrijao, a na to se naljutio potpukovnik Baničević koji je želio da se on prvi obrije: "(...) dodje Baničević u moju sobu, potegne me za uho kao kakovog regruta te me stane psovati poznatim balkanskim epitetima p(...) ti m(...), j(...) ti mater, ti bitanga jedna, svinja itd. te mi naloži, da sobu ispraznim za pol sata, inače da će me baciti u zatvor".¹⁵ Bilo je i drugih slučajeva te su se u gradu polako počeli javljati antisrpski osjećaji. Već 1923., kada je trebalo izabrati novog zapovjednika redarstva, *Narodno jedinstvo* je prokomentiralo: "(...) nije u redu, da u čisto hrvatskom gradu bude na čelu redarstva Srbin".¹⁶

NA KRAJU

Nisu Varaždinci bili jedini koji su se u Hrvatskoj razveselili slamanju Austro-Ugarske Monarhije i stvaranju nove kraljevine koja je trebala biti pravedna i politički jednaka za sve građane. Niti su Varaždinci bili jedini koji su se razočarali nakon nekoliko mjeseci suživota u novu državu. Društvene, kulturne i političke promjene na nacionalnoj razini odrazile su se i na Varaždin, a ubrzo su se javili i prvi antisrpski komentari.

U to vrijeme grad se pokušavao gospodarski osnažiti razvojem industrije poput Tivara, VIS-a, Tkaonice Mariborske tekstilne tvornice, zatim educirati građanstvo predavanjima Varaždinske gimnazijske ekstenze, raditi na odgoju

mladeži uz sokolska udruženja, pjevačka društva, crkvena društva, knjižnicu itd. Izuzetno važna promjena u gradu dogodila se 1922. kada je država podijeljena na oblasti, a Varaždinska županija ukinuta zajedno sa Zagrebačkom i Križevačkom. Navedene su bile najstarije na tlu Hrvatske. Tako je Varaždin izgubio javne ustanove i prestao biti upravno i političko središte sjeverozapadne Hrvatske.

¹⁴ "Zašto nisi Srbin?", *Narodno jedinstvo*, 30. prosinca 1922., str. 3.

¹⁵ "Priposlano", *Slobodni građanin*, 9. prosinca 1922., str. 3.

¹⁶ "Natječaj za gradskog kapetana", *Narodno jedinstvo*, 17. veljače 1923., str. 3.

Istovremeno, pokrenut je proces eksproprijacije kojom je Grad izgubio veći dio zemljišnih posjeda, a samim time i prihode od najma za gradsku blagajnu. Cijelo vrijeme politička represija konstantno je onemogućila napredak. U tom smislu, Varaždin je u prvom desetljeću nakon *Velikog rata* bio pred raznim izazovima. Svladavao ih je najbolje što je mogao.

POPIS IZVORA, LITERATURE I TISKA

Izvori:

1. Državni arhiv u Varaždinu, Gradsko poglavarstvo Varaždin, Prezidijalni spisi 1928.–1932.
2. Državni arhiv u Varaždinu, Zapisnici Gradskog poglavarstva (1918.–1929.)
3. Arhiv Jugoslavije, Fond Hinko Krizman, 84, Arhivska jedinica 5–10, br. fasc. 2, *Mesni odbor Narodnog veća u Varaždinu, Zapisnici sednica*.

Literatura:

1. Ljubomir ANTIĆ, "Prvi svjetski rat i Hrvati", *Hrvatska revija*, Zagreb, br. 2, 2004., str. 15.–21.
2. Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988.
3. Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.
4. Ljubo BOBAN, *Maček i politika HSS*, Liber, Zagreb, 1974.
5. Đurđica CESAR, "Pregled povijesti Varaždina u prvoj polovici dvadesetog stoljeća", *Franjo Košćec i njegovo djelo (1882.–1968.)*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. u Varaždinu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb–Varaždin, 2008., str. 1.–13.
6. Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I, Beograd, 1961.
7. Dragutin FELETAR, "Obučarstvo i kožarstvo varaždinskoga kraja do 1945. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 3, Varaždin, 1989., str. 111-152.
8. Krešimir FILIĆ, "Varaždinski gradski suci (načelnici)", u *Spomenica varaždinskog muzeja 1925.–1935.*, Izdanja Muzealnoga društva u Varaždinu br. 1, Tisak Narodne tiskare, Varaždin, 1935.
9. Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003.
10. Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, I., i II. dio, August Cesarec, Zagreb, 1989.

11. *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*, sabrao, uredio i za tisak spremio Petar JELAVIĆ, Zagreb, 1940., str. 81.
12. Vladimir HUZJAN, *Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)*, Zagreb-Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2017.
13. Vladimir HUZJAN, "O gradnji Sokolskog doma u Varaždinu", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2013, 561-574.
14. Vladimir HUZJAN, "Hitlerovci u Varaždinu 1934. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2013, 575-595.
15. Vladimir HUZJAN, "Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2012, 75-104.
16. Vladimir HUZJAN, "Varaždin u zadnjim mjesecima Kraljevine Jugoslavije i prvom Nezavisne Države Hrvatske", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Varaždin, 2012., 363-400.
17. Vladimir HUZJAN, "Život generala Kraljevine Jugoslavije u Hrvatskoj - Panta Draškić u Varaždinu", *Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu*, 2, Varaždin, 2012., 175-184.
18. Vladimir HUZJAN, "Varaždin u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba - od 29. listopada do 1. prosinca 1918. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 22, Zagreb-Varaždin, 2011., 249-281.
19. Vladimir HUZJAN, "O primjerima projugoslavenski orijentirane varaždinske gradske uprave prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 21, Zagreb-Varaždin, 2010., 219-252.
20. Vladimir HUZJAN, "Raspuštanje Hrvatskog domobranstva nakon završetka Prvog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 37, br. 2, Zagreb, 2005., 445-465.
21. Bosiljka JANJATOVIĆ, "Izveštaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1992., br. 1, str. 257.-293.
22. Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Zagreb, 2002.
23. Ivan KRISTOFIĆ, *Varaždinski sokol. I plakatom kroz povijest*, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 2009.

24. Magdalena LONČARIĆ, *Politički i stranački život Varaždina 1861-1941: katalog izložbe s kronološkim pregledom važnijih političkih zbivanja*, Gradski muzej Varaždin, 1993.
25. Trpimir MACAN, *Povijest Hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
26. Hrvoje MATKOVIĆ, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1993., str. 59.-75.
27. Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.). Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998.
28. Zvonko MILKOVIĆ, "Prvi dani slobode", *Volja naroda*, 24. prosinca 1918., str. 10.
29. Ljubomir Ž. PETROVIĆ, *Jugoslavensko međuratno društvo u mreži vlasti*, Institut za savremenu istoriju, Biblioteka studije i monografije, knjiga 63, Beograd, 2009.
30. Svetozar PRIBIČEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1990., pretisak 1992.
31. Sabrina P. RAMET, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
32. Zdenka ŠIMONIČIĆ - BOBETKO, "Industrijski razvoj Varaždina do 1941. godine", u: *Varaždinski zbornik 1181-1981*, ur. Andre Mohorovičić, Varaždin: JAZU i Skupština Općine Varaždin, 1983., str. 277. – 288.
33. Spomenka TEŽAK, "Varaždinska gradska vlast u 20. stoljeću", *800 godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209.–2009.*, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždinska županija, Zagreb–Varaždin, 2009., str. 159.-168.

Tisak:

1. *Volja naroda, Narodno jedinstvo, Slobodni građanin.*

SAŽETAK

VARAŽDIN U DESETLJEĆU NAKON *VELIKOG RATA* – POKUŠAJ SINTEZE

U ovome radu autor je pokušao sažeti i ukazati na najvažnije događaje u gradu Varaždinu u razdoblju nakon završetka *Velikog rata* do diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića 1929. godine. Autor se do sada u više znanstvenih radova bavio navedenim razdobljem, a ovdje je posebno istaknuo odabrane kulturne, društvene, političke i vojne teme.

Ključne riječi: Varaždin; *Veliki rat*; sinteza.

SUMMARY

VARAŽDIN IN THE DECADE AFTER *THE GREAT WAR* – ATTEMPT OF SYNTHESIS

In this paper, the author attempted to summarize and point out the most important events in the city of Varaždin during the period after the end of the *Great War* to the dictatorship of King Alexander I. Karađorđević in 1929. The author has been involved in several scientific papers so far, highlighting the chosen cultural, social, political and military themes.

Key Words: Varaždin; *The Great war*; Synthesis.